

PUBLIKACIJOS

Source Publications

FRIEDRICHOW WILHELMO HAACKO LAIŠKAS GOTTHILFUI AUGUSTUI FRANCKEI

Pastaraisiais dešimtmečiais suaktyvėjo tyrinėtojų dėmesys Lietuvių kalbos seminaro Halleje (1727–1740) istorijai ir, skyrium imant, F. W. Haacko darbui seminare (žr. Bense 1974, 1994; Schiller 1994a, 1994b; Drotvinas 1998a, 1998b, 2001). Tačiau įvairius šio aktualaus lituanistikos istorijai klausimo tyrimus sunkina, be kita ko, ir archyvinių dokumentų stoka. Tęsdamas Mažosios Lietuvos leksikografijos tyrinėjimus, Hallės Franckesche Stiftung archyve radau F. W. Haacko laišką (sign. A FSt/M 5 C5:14) tuometiniam Franckės fundacijos vadovui Gotthilfui Augustui Franckei. Laiškas rašytas 17,3 cm ilgio ir 10,2 cm pločio lape, sulenktame per pusę ir sudarančiame keturis puslapius, kurių pirmame ir antrame yra laiško tekstas, trečias – tuščias; siunčiant visas laiškas sulankstytas dar per pusę, jo ketvirtame puslapyje – raudonu rašalu adresas *AMonsieur Monsieur Francke Professeur en Theologie à Halle*. Siuntėjo raudonas smalkos antspaudas aptrupėjęs ir neįskaitomas. Archyve laiškas inventorizuotas kaip dviejų puslapių tekstas, kurio pirmojo puslapio dešiniajame viršutiniame kampe po laiško parašymo vietos ir datos (*Stettin d. 19 May 1732*)¹ numeratorium įspaus-tas saugojimo vieneto paginacijos numeris 402 ir juodu pieštuku įrašyta 505, apačioje raudonu pieštuku – dar 14. Paginacija tęsiama numeriu 403 trečio (tuščio) puslapio dešiniajame viršutiniame kampe. Abu laiško puslapiai perforuoti dviem (iš viso keturiom) skylutėmis, kurios „iškando“ kai kurias laiško žodžių dalis ir sunkina perskaityti tekstą.

F. W. Haacko laiškas svarbus keliais atžvilgiais. Jis akivaizdžiai parodo, kaip Hallės universiteto teologijos fakulteto auklėtiniai buvo panaudojami vykdanč Rytų Prūsijos kolonizaciją. Kaip XVIII a. pirmųjų dešimtmečių politinio kultūrinio gyvenimo dokumentas laiškas yra atkreipęs istorikų akis ir referuotas pietizmo plėtros istorijos dokumentų rinkinyje (Müller-Bahlke, Gröschl 1999). Pats laiškas eksponuotas Franckės fundacijoje Halleje 2001 m. birželio 26–spalio 28 d. vykusioje parodoje ir anotuotas jai skirtame kataloge².

Laiškas teikia duomenų Haacko biografijai patikslinti ir Lietuvių kalbos seminaro veiklos Halleje perspektyvai nušviesti. Iš tikrųjų, kodėl Haackas, 1728 m. rudenį pirmajam Lietuvių kalbos seminaro vadovui ir dėstytojui Johannui Richterui išvykus iš Hallės ir grįžus į Mažąją Lietuvą, pakeitęs jį ir šiame poste įpusėjęs ketvirtuosius darbo metus, turėjo palikti Lietuvių kalbos seminarą ir atsisveikinti su Halle. Yra žinoma, kad karalius Friedrichas Wilhelmas I,

¹ Diena 19 taisyta iš 10 (?), žr. Müller-Bahlke, Gröschl (1999: 140).

² Apie ketinimus įtraukti Hallės Waisenhausą į Rytų Prūsijos išvystymą ir integraciją žr. Müller-Bahlke (2001: 140).

kolonizuodamas po didžiojo maro ir bado ištuštėjusią Prūsiją, pakvietė 16 000 zalcburgiečių emigrantų. Jų kelionės maršrutas ėjo per Hallę ir Berlyną, toliau į Mažąją Lietuvą. Emigrantų palydovais (pamokslininkais ir vertėjais) buvo siunčiami Hallės universiteto teologijos fakulteto studentai, tarp jų ir Haackas. Vienas iš tokių palydovų Johannas Friedrichas Breueris gegužės 9 d. laiške iš Berlyno praneša Franckei, kad pamokslininkai Hahn ir Haackas pasirenge lydėti zalcburgiečius³. Haackas minimas ir kito palydovo, studento Kuhcho 1732 m. balandžio 24–gegužės 12 d. kelionės iš Hallės į Berlyną dienoraštyje, kur rašoma, kad gegužės 10 d. Haackas su emigrantų grupe išvyko iš Berlyno⁴. Suprasdamas galimus Haacko išvykimo iš Hallės padarinius, Franckė prašė karaliaus palikti Haacką Hallėje kaip Lietuvių kalbos seminaro dėstytoją ir greičiausiai buvo gavęs jo sutikimą. 1732 m. gegužės 13 d. laiške Franckė savo ir teologijos fakulteto profesorių Joachimo Langės (Lange) ir Johanno Heinricho Michaelio (Michaelis) vardu dėkoja karaliui už jo paliepiamą Haackui pusei metų grįžti į Hallę. Kartu Franckė laiške apgailestauja, kad karaliaus paliepimas Haacko Berlyne nepasiekė, dėl to Franckė rašo pasiuntęs jam laiškus į Karaliaučių ir Štetiną⁵. Tačiau iš Haacko laiško Franckei matome Franckę per anksti apsidžiaugus leidimu Haackui grįžti į Hallę: karalius nepatenkino Hallės teologų prašymo ir Haackas turėjo paklusti aukštesniam, t. y. karaliaus, potvarkiui⁶. Haacko negrįžimas į Hallę buvo nuostolingas tolesnei seminaro veiklai. Be abejo, Franckė ir Haackas turėjo įvairių pietizmo plėtros ir lituanistikos tradiciją stiprinančių sumanymų. Deja, vėlesni seminaro vadovai lituanistikos dirvoje nepasireiškė.

Laiškas padeda atskleisti ir Haacko *Vocabularium* prierašų autorystę. Franckesche Stiftung bibliotekoje laikomas Haacko žodyno vad. *durchschossenes Exemplar*, t. y. *Vocabularium* egzempliorius su rankraštiniais papildymais ir prierašais (plačiau žr. Drotvinas 1998). Tie rankraštiniai papildymai yra kelių neidentifikuotų asmenų rankos darbas. Ieškodamas prierašų autoriaus (-ių), spėjau, kad vienas iš jų gali būti pats *Vocabularium* parengėjas, tačiau neturėjau Haacko autografo. Dabar, radus skelbiamą laišką, Haacko rašyseną galima sugretinti su prierašų rašysena. Šis gretinimas leidžia tvirtiau pagrįsti ankstesnį spėjimą, kad žymi, gal net didesnioji prierašų dalis (bent 2/3), yra parašyta paties autoriaus Haacko ranka. Žinoma, prie tikslesnių išvadų galėtume prieiti atlikę abiejų tekstų – prierašų ir laiško – grafologinę gretinamąją analizę. Tačiau jau ir dabar Haacko rašytus papildymus galėtume vertinti kaip jo paties pastangas kaupti žodyno medžiagą antrajam *Vocabularium* leidimui, kuris galbūt nebuvo parengtas kaip tik dėl autoriaus išvykimo iš Hallės.

Pateikiame F. W. Haacko laiško originalo faksimilę, išplėstinę teksto transliteraciją ir vertimą į lietuvių kalbą. Transliteruojant tekstą santrumpos išskleidžiamos, atstatytos raidės rašomos laužtiniuose skliaustuose. Didžiosios raidės rašomos kaip tekste. Žodžiai, parašyti lotyniška (humanistine) grafika, perteikiami kursyvu⁷.

³ Sign. 5 C 5: 22, žr. Müller-Bahlke, Gröschl (1999: 31), plg. taip pat Müller-Bahlke (2001: 140).

⁴ Teologijos studento dienoraštis apie jo kelionę lydinč Zalsburgo emigrantus iš Hallės į Berlyną, sign. 5 C 5: 22, žr. Müller-Bahlke, Gröschl (1999: 31).

⁵ Gotthilfo Augusto Franckės padėkos raštas Friedrichui Wilhelmui Pirmajam už potvarkį Haackui grįžti į Hallę, sign. 5 C 5: 28, žr. Müller-Bahlke, Gröschl (1999: 35).

⁶ Iš Haacko biografijos žinome, kad 1733 m. jis Berlyne buvo įšventintas kunigu, paskui paskirtas Gumbinės diakonu, kunigavo Gerviskėnuose, o nuo 1734 m. iki mirties (1754) buvo Pilkalnio kunigas.

⁷ Dėkoju p. Aušrinei Jonikaitei, padėjusiai iššifruoti laišką ir patikslinti vertimą.

[Adresas]
AMonsieur
Monsieur Francke
Professeur en Theologie
 à
Halle.

[1]
 Stettin d[en] 19* Maij 1732.
 HochEhrwürdiger und Hochgelahrter
 Insonders HochzuEhrender H[er]r *Professer*.
 Ew[re] HochEhrwürden werden mir erlauben
 daß ich auff Ihre Zuschriften wegen Mangel
 der Zeit kurz antworten werde
 1. Was die Umstände anlanget, darinnen
 ich vor weniger Zeit versetzt worden; so kan
 ich nicht anders sagen als daß sie von
 gott* find, der mich mehr und mehr
 kräftig überzeuge daß Er es so und
 nicht anders haben* will. Werde daher
 auch nicht eher aus demselben heraustreten
 als biß ich* von ihm selbst werde
 heraus geführt worden. Die Umstände des
Litthauischen Seminarii find nicht vermö-
 gend mich davon abzubringen, weil[en] in Königs=
 berg

*taisyta iš 10(?)

*pusiau išdidinta minuskulinė g

*h taisyta

*po ich nubraukta geg

[2]
 berg woll Jemand wird gefunden werden, der
 es mit größern Nutz[en] und Treue wird verricht[en]
 kön[nen] als ich es habe thun können. Es fällt
 mir auch sehr schwer Diejenig[en]* Seelen die
 mir anvertrauet find, zu verlassen zu mahl bey
 der ersten Einrüstung, darauff es doch das mei=
 ste in der Führung ankom[m]t; Finde doch* beiß
 mir keine Neigung zurück zu gehen. Der H[er]r
*Professe[u]r** werden denn die Liebe** mir erzeuge[en]
 und die Umstände alle zusam[m]en nehm[en] u[nd]
 prüfen, damit Sie nicht etwa aus guter Mei=
 nung gottes Werk hindern möcht[en]. Berichte
 auch jeßo selbstn meine Umstände an den
 König.

*d mažoji pataisyta į didžiąją

*pradurtas žodis doch?

*praleista ir nepažymėta u **L sunkiai
 skiriama nuo l

2) Daß ich auff den Brieff des He[rrn] *Professoris*
 den ich in berlin empfangen nicht da geblie=
 ben sonde[rn] weiter gegangen bin, kan mir

gar nicht verarget werden, weil ich einen
gegenseitig[en] befehl hatte vom Ober *Directorio*
mit den leut[en] gleich mit zu gehen.

3) Daß ich jeßo nicht zurück kom[m]en kan, son=
dern heute noch im Nam[en] gottes vo[n h]ier*
abfiegeln werde; ißt theils* die oben
gezeigte Urfach theils, daß ich keine *specielle*
ordre vom Könige erhalt[en] habe zurück zu geh[en].
Im übrig[en] empfehle ich Sie gott. u[nd] s[einer] gnade[n]
u[nd] verbleibe Ihr

*pradurtų žodžių raidės atstatytos

*taisyta, po *theils* nubraukta *obig* (?)

Dienstwilliger
F. W. Haack.

Vertimas į lietuvių kalbą:

[1]

Štetinas, 1732 m. gegužės 19 d.

Jūsų Prakilnybe ir Didžiai Mokytasis
Ypatingai Gerbiamas P. Profesoriau.

Jūsų Prakilnybė man atleis,
kad aš į Jūsų raštą
dėl laiko stokos trumpai atsakysiu
1. Kai dėl tarnybos, kurią
aš jau kuris laikas atlieku,
tai aš nieko kito negaliu pasakyti, kaip tik tai, kad ji
yra Dievo skirta, ir aš vis labiau
įsitikinu, kad Jis nori taip,
o ne kitaip. Todėl
aš iš čia pasitrauksiu ne anksčiau,
kaip Jis pats to panorės.
Lietuvių kalbos seminaro tarnyba negali
manęs priversti iš čia pasitraukti, kadangi Karaliaučiuje

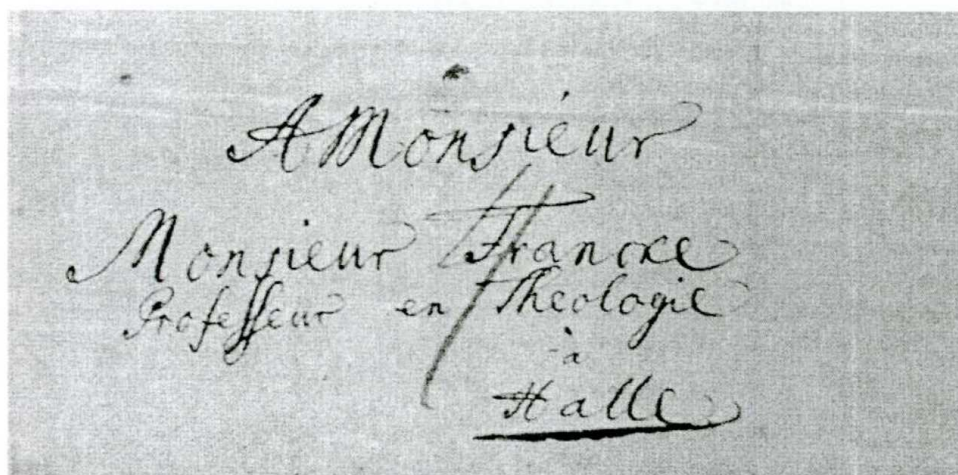
[2]

tikrai kas nors bus rastas, kas
su didesne nauda ir atsidavimu galėtų
tvarkytis, negu aš galėčiau tai padaryti. Man taip pat
sunku apieisti tas sielas, kurios
man patikėtos
pirmoje tarnyboje, o tai yra svarbiausia dvasiškai vadovaujant.

Aš nejaučiu
jokio noro grįžti. P[onas]
Profesorius atleisite man
ir visas aplinkybes apsvarstysite,
kad gerų norų vedamas
nebandytumėte keisti Dievo valios.
Taip pat dabar pats laišku pranešiu
savo aplinkybes Karaliui.
2) Kad aš, atsakydamas į P[ono] Profesoriaus laišką,
gautą Berlyne, ten nepasilikau,
bet toliau išvykau, negalima man
nė kiek prikišti, nes aš
turėjau priešingą Aukščiausios vadovybės
įsakymą nedelsiant su žmonėmis toliau vykti.
3) Kad aš dabar negaliu grįžti, bet
aš Dievo vardu
išvykstu; tai yra aš iš dalies dėl aukščiau
minėtų priežasčių, iš dalies kad aš nesu gavęs
iš Karaliaus atskiro įsakymo grįžti.
Bet kuriuo atveju, telaimina Jus Dievas ir Jo malonė
ir pasilieku Jūsų

paslaugiai
F. W. Haackas

1 PAV. HAACKO LAIŠKO FRANCKEI ADRESAS

2 PAV. HAACKO LAIŠKO FRANCKEI PIRMAS PUSLAPIS

Altdorf 9. März. 1732.

402
505

Hochwirdigen und Hochgelahrten
Insunderen Hochzuverehrten Hrn. Professor.

Hochwirdigen, werden mir erlaubt,
daß ich auf Ihre Güte, wegen Mangel
des Gelds, nicht danken kann.

1. Was die Umstände anlangt, so
ist es mir wenigstens sehr unangenehm,
daß ich nicht mehr sagen kann, daß ich
gott sei, der mich nicht mehr
wünscht, ich meine, daß es so ist,
nicht anders, ich will, wissen, daß
auch ich oft mit demselben Gedanken
ist, daß ich von ihm nicht mehr
ferne gesetzt werden. Die Umstände der
Welt, die mich nicht mehr
gibt, mich davon abzuwenden, auch in dem,
trug.

3 PAV. HAACKO LAIŠKO FRANCKEI ANTRAS PUSLAPIS

Esz will jemand nicht geschiedt werden, der
 in sich selber nicht mit einem neuen
 Leben aus sich selbst heraus kommen will. Es fällt
 mir auf, dass ich in dieser Hinsicht noch zu
 viel verharre, und zu sehr an dem alten
 in mich klebe. Ich will mich nicht mehr
 so in der Vergangenheit verlieren, sondern
 mich mehr dem neuen Leben zuwenden. Ich
 will mich nicht mehr so sehr an dem alten
 Leben festhalten, sondern mich mehr dem neuen
 Leben zuwenden. Ich will mich nicht mehr so
 sehr an dem alten Leben festhalten, sondern
 mich mehr dem neuen Leben zuwenden.

2) Das ist auch ein Punkt, den ich Professor
 bei mir in der letzten Zusammenkunft nicht
 gebracht habe. Ich will mich nicht mehr so
 sehr an dem alten Leben festhalten, sondern
 mich mehr dem neuen Leben zuwenden. Ich
 will mich nicht mehr so sehr an dem alten
 Leben festhalten, sondern mich mehr dem neuen
 Leben zuwenden.

3) Das ist jetzt nicht mehr ein Punkt, den ich
 bei mir in der letzten Zusammenkunft nicht
 gebracht habe. Ich will mich nicht mehr so
 sehr an dem alten Leben festhalten, sondern
 mich mehr dem neuen Leben zuwenden. Ich
 will mich nicht mehr so sehr an dem alten
 Leben festhalten, sondern mich mehr dem neuen
 Leben zuwenden.

in stiller
 F. W. Haack

LITERATŪRA

- BENSE, G. 1974: Lithuanica in Halle. *Zeitschrift für Slavistik* 19 (2), 295–297.
- BENSE, G. 1994: Die lithuanistische Tradition in Halle. Bense, G., Hrsg., *Diachronie–Kontinuität–Impulse. Sprachwissenschaftliches Kolloquium Halle*, Frankfurt am Main: Peter Lange, 79–95.
- DROTVINAS, V. 1998a: F. W. Haacko „Vocabularium Litthvanico-Germanicum, et Germanico-Litthvanicum“ (Halle, 1730). *Lietuvių kalbotyros klausimai* 39, 82–100.
- DROTVINAS, V. 1998b: F. W. Haacko „Vocabularium Litthvanico-Germanicum, et Germanico-Litthvanicum“ (Halle, 1730) rankraščių papildymų egzempliorius. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 40, 3–21.
- DROTVINAS, V. 2001: Johannas Richteris ir Lietuvių kalbos seminaras Hallėje. *Acta Linguistica Lithuanica* 44, 41–54.
- MÜLLER-BAHLKE, Th., Hrsg., 2001: *Gott zur Ehr und zu des Landes Besten – Die Franckeschen Stiftungen und Preußen. Aspekte einer alten Allianz*. Halle (Saale): Verlag der Franckeschen Stiftungen.
- MÜLLER-BAHLKE, Th., GRÖSCHL, J. 1999: *Salzburg–Halle–Nordamerika. Ein zweisprachiges Find- und Lesebuch zum Georgia-Archiv der Franckeschen Stiftungen*. Herausgegeben von... und in Verbindung mit der Georgia Salzburger Society. Mit einer Einleitung von Hermann Winde. Tübingen: Verlag der Franckeschen Stiftungen Halle im Max Niemeyer Verlag.
- SCHILLER, Ch. 1994a: Das litauische Seminar in Halle (1727–1740) und seine Mitglieder. Auf Spurensuche. *Acta Baltica* 32, 195–233.
- SCHILLER, Ch. 1994b: Die litauischen Seminare in Königsberg und Halle. Eine Bilanz. *Nordostarchiv* N. F. 3, Heft 2, 375–392.

Vincentas Drotvinas
Vilniaus pedagoginis universitetas
Ševčenkos g. 31, 2009 Vilnius, Lietuva
drotvinas@vpu.lt

Gauta 2001 12 05